

Vatandaşlık Rejimi, Cinsellikler ve Beden Siyaseti

CENK ÖZBAY VE MARAL EROL

Türkiye'nin vatandaşlık rejimi tabirinden ne anladığımız, bu çerçeve içerisinde cinsel azınlıklara veya normatif cinsiyet ve beden yapılarından uzakta yaşayanlara –lezbiyenlere, geylere, biseksüellere, translara ve *queer*'lere, kısaca LGBT bireylere– nasıl davranıldığı sorusuna ne gibi bir cevap vereceğimizle doğrudan ilişkili. Bunun yanında, bedenlerin nasıl tanımlandığı, sınıflandırıldığı, düzenlendiği ve müdahale alanları haline getirildiği ya da karşıt olarak bir direniş ya da protesto mekanizması olarak belirmesi, bir anlamda yaşayan bedenlerin “biyolojik yönetimi” ve siyasi kullanımı –örneğin, sağlık-hastalık ikiliği, üreme kapasiteleri ya da açlık grevi– vatandaşlık rejiminin kapsamı içinde.

Vatandaşlık ve cinsel yönelim ilişkisinden kast ettiğimiz, yasalar-kurumlar ekseninde bir resmiyet arayışı ise LGBT nüfusun heteroseksüeller gibi sosyal sigorta sistemine dahil olduğundan, nüfus cüzdanı taşıdıklarından, oy kullandıklarından, işe girmeden önce savcılıktan temiz kâğıdı aldıklarından, pasaport sahibi olarak yurtdışına çıktıklarından, vergi ödediklerinden ve dava açabildiklerinden bahsedebiliriz. Diğer bir deyişle, “Türkiye’de LGBT insanlar, vatandaş olamaz, vatandaşlık haklarını kullanamaz, görevlerini yerine getiremezler” gibi bir yaklaşım yok diye düşünülebilir. Ancak, biraz daha yakından bakarsak, örneğin gey erkekler ve askere gitme-gitmeme hali, (Evren Savcı'nın yazısında bahsettiği gibi) transların polisle ilişkileri, lezbiyenlerin “ailenin namusu” mefhumu ile imtihanı, partnerine acil bir durumda hastanede, mahkemede, morgda, hapisanede yaklaşmama, onun sigorta

ve emeklilik imkânlarından uzak tutulma, yasalara uygun evlilik yapma (ve bunun sağladığı avantajlardan yararlanma ihtimalinin) sadece bir cinsel yönelime tanınırken diğerlerinin dışlanması gibi her gün yaşanan ve tekerrür eden nahış toplumsal karşılaşmaları fark etmememiz imkânsız. Kısacası, Türkiye’de vatandaşlığın heteronormatif bir inşa olduğunu anlayabiliriz. Heteronormativite, yani heteroseksüel olmayı doğallaştıran, normalleştiren, garantileyen, teşvik eden ve bunları yaparken diğer cinsel yönelimleri (ve muhtelif yönelememe hallerini, tereddütleri, duraksamaları, gel-gitleri) kapı dışına atan, imkânsızlaştıran, gülünçleştiren, hedef gösteren, ayrımcılık yapan, eşitsizlik üreten cinsel-toplumsal düzen. Hem bir koşullanma hem de bir dayatma hali. Diğer bir deyişle, heteroseksüel olduğunuz ve aslında normatif cinsiyet kalıplarına, kadınlık-erkeklik ideallerine uyduğunuz oranda sizi sahiplenen, size yer açan, makbul sayan; aksi hallerde sizi ya görmezden gelen, sesinizi duymayan ya da üstünüze basan, sizi ezen, yok olmanız gerektiğini hatırlatan sistem. Aynı vergileri verip, aynı kanunlara uyup, aynı oy pusulalarını sandığa atmanıza rağmen; sizi beğenmeyen, kınayan, ayıplayan, cezalandırmaya kalkan yapı. Bildiğimiz anlamıyla bir vatandaşlık ilişkisi; ama daha fazlası.

Ancak elbette vatandaşlık rejimi gibi bir ifade, devletle aramızda mevcut olan ve aslında hep yazılı yasalara ve hukuk devleti prensiplerine sıkı sıkıya bağlı olması gereken ilişkiden fazlasına da işaret ediyor. Keza heteronormativite de devletten ve onun baskın olduğu alanlardan çok daha fazlasını kapsıyor. Toplumsallık biçimleri, resmi ve devlet-dışı kurumlar arasında salınan hayatlarımız, bireyler arası ilişkiler alanı, çalışma hayatı ve her boyutuyla kültür de hem vatandaşlığın yaşandığı ve icra edildiği hem de heteronormativitenin sızdığı, kendini sürekli yeniden imal ettiği ve görünürlük kazandığı uğraklar. Diğer bir deyişle, devletin vatandaşlarına heteronormatif ilkelerle ayrımcılık yapması, herkesi aynı biçimde, eşit görmemesi, heteronormatifliğin sadece bir boyutu. Bir filmde temsil edilen (ya da edilmeyen) karakterlerde de, işyerindekilerle konuşurken de, komşularla selamlaşırken de, sokakta yürürken de, hatta (Haktan Ural’ın yazısında değindiği gibi) evde otururken bile heteronormatif bir evren içerisinde var oluyoruz – fark etsek de, hiç orali olmasak da... Heteroseksüel olmadığı, lezbiyen olduğu, gey olduğu, biseksüel olduğu, “doğru düzgün” bir kadın olmadığı, “gerçek” bir erkek olmadığı, trans olduğu, tüm cins ve cinsiyetlerden hoşlandığı, zevkleri ve ilişkileri hep aynı olmadığı, zamanla değiştiği için heteronormativite ile kavgalı olan herkesin, aynı zamanda başka bir vatandaşlık hikâyesi de var; devletle başlamayan ve devletle bitmeyen.

Heteronormatiflik bazen, bazı yerlerde yumuşuyor, esniyor. Bazı insanlar daha “hoşgörülü”, bazı kurumlar daha “açık”, bazı karşılaşmalar daha “sürprizli” olabiliyor. Tam tersi de olası: Homofobi ya da transfobi ile yüzleşmek; seksizm, misojeni, ırkçılık ya da köktendincilik ile hesaplaşmak kadar, bazen de daha karmaşık ve zor olabiliyor. Dışlanma, marjinalleşme, kırılğanlaşma, ayrımcılığa ve zorbalığa uğrama, insandan sayılmama o kadar kolay ve hızlı yayılan, heteronormatif bedenler ve kurumlar arasında dolaşan, dile dökülen ve kuvveden fiile geçen durumlar ki, heteronormativitenin dışında kalanlara belki de “imkânsız vatandaşlık” dememiz gerekiyor. Üstelik, (Cenk Özbay’ın yazısında belirttiği gibi) heteronormatif idealler, değerler ve eğilimler, heteroseksüel olmayanların hayatlarında da önemli bir yer tutabiliyor; o hayatları yeniden tanzim eden ya da “çeki düzen veren” bir sessiz güce dönüşebiliyor. Bunun da kendi zevkleri, rahatlıkları, imkânları var: Normal olmak, herkes gibi olmak, herkesten farksız olmak, görünmez olmak, parmakla gösterilmek, ayrımcılığa uğramamak gibi. Hassas, riskli, sürekli dikkat edilmesi gereken, adeta “ödünç alınmış” bir normallik. İmkânsız vatandaşlığın kıyısında, imkân sunan bölgeye girmemiş ama bazı olanaklarından yararlanılabilen bir ara rahatlık bölgesi sanki.

Vatandaşlık rejimi, heteronormativite ve “normal” kabul edilen cinsiyet kalıplarının dışında da bedenlerle ilintili imkân alanları ya da sınırlamalar yaratıyor. Heteroseksüel bireyler de vya da cinsel yöneliminin fark yaratmadığı anlarda herkes- tanımlanmış muhtelif ayrımlar, zorluklar ve mücadelelerle karşılaşılıyor. Hastalık ve sağlık politikaları, bunların en belirginini. Cinsel eğitim ve üreme sağlığı (Volkan Yılmaz’ın yazısında ifade ettiği gibi) Türkiye’de devletin, devlet dışı sivil toplum örgütlerinin ve uluslararası kurumların bol bol ihtilafa da düşerek beraber yönettikleri ve içinden “cinsel vatandaşlık” ve “mahrem vatandaşlık” gibi farklı tanım ve tariflerin geçtiği bir alan. Devlet ve onu belli bir zaman diliminde şekillendiren siyasi akıl, nüfusun tamamına ve ayrı ayrı bedenlere, zamansal bir çerçeve içinde bugününe ve yarınına, müdahalelerde bulunabiliyor. Sınıf, etnik köken, cinsiyet kimliği gibi bileşenler bazı bedenleri bu müdahale alanının dışına çıkarırken, bazı bedenleri daha açık ve savunmasız hale getiriyor. Burada müdahaleden uzak olmakla tanımlanan bir negatif haklar evreninin yanı sıra, sunulan sağlık hizmetlerine ve imkânlara erişebilmekle ilişkili pozitif haklar çerçevesi de var. Bu bağlamda, cinsel sağlık politikaları, cinsel vatandaşlık kavramının ve cinsel hakların nasıl şekillendiğinin önemli boyutlarından biri haline geliyor. Vatandaş olma sıfatını taşıyan-

ların ve (Ayşecan Terzioğlu'nun yazısında açıkladığı gibi) vatandaş olmayan bedenlerin hangi haklara, özgürlüklere ve imkân(sızlık)lara sahip olduğunu, bedenlerini ve sağlıklarını iktidar faaliyetlerinden nasıl koruyacaklarını ya da sağlık hizmetlerinden ne kadar ve nasıl yararlanabileceklerini, devletin kimi hangi soyut bölmelerde ve görünmez-bilinmez kategorilerde tuttuğunu ifade etmek için “biyolojik” vatandaşlık tabiri ile ifade edilen bir alanda düşünmek gerekiyor. Ortak biyolojik durumlar vesilesi ile devletten ve toplumdaki muhtelif taleplerde bulunma çerçevesinde gelişmiş olan biyolojik vatandaşlık, aslında heteronormativite ve cinsel sağlık politikalarını da kapsayabilen ama bunun ötesine de geçen bir “şemsiye terim” olarak cinsellikler ve beden siyasetini düşünmede oldukça kullanışlı bir kavram.

Bu küçük dosyadaki yazılar, Türkiye’de bildiğimiz anlamı ve halleriyle vatandaşlık rejiminin ve etrafındaki tartışmaların görünmez kılınan kimi köşelerine ışık tutmak, heteronormativite ve sağlık eksenlerinde vatandaşlık-devlet-mekân-toplumsallık dinamiklerinin nasıl işlediğini gösteren mütevazı ancak hızla büyüyen yazına bir katkıda bulunmak ve elbette buradan hareketle formüle edilebilecek yeni sorulara, oluşabilecek yeni meraklara, vatandaşlığın tahayyül etmediğimiz boyutlarını araştırmaya ve anlamaya ilham vermek için hazırlandı. Genel olarak hem devlet hem toplumsal iktidar formları ile ilişkiler; vatandaşlık kategorisinin kimi nasıl içerip kimi nasıl dışladığı tartışmaları ve mekân-sınıf bağlantıları gibi ortak paydalarda kesişen bu yazılar, içinde bulunduğumuz kaygan haklar zemininde neler yaşandığının da bir tespiti gibi de okunabilir. Türkiye’de bugüne kadar karşılaştığımız ve kolektif siyasi ufkumuzu genişleten etnik köken, din ve mezhep, cinsiyet kimliği temelli vatandaşlık analizlerinin yanına yeni ayrımcılık dinamikleri ve imkân alanlarını eklemek; eşitlik arz eden ve hak temelli bir vatandaşlık tarifine ulaşmamıza katkıda bulunacaktır.